

Fhano Afurika Tshipembe, ɔa 9 ɔhangule ndi holodei
ya lushaka. Ndi ɔuvha ɔa Lushaka ɔa Vhafumakadzi.

Heyi nganea ndi ya malugana na ɔivhazwakale ya
ɔeneɔ ɔuvha na zwi itaho uri ɔi dzule ɔi ɔa ndeme na
namusi.

Lerato na Khanyisa vha khou ya laiburari musi tshikolo tsho no bva. Vha khou ya u ita tshunwahaya.

“Ni khou ita mini namusi?” hu vhudzisa Khanyisa.

Lerato a fhindula, “Ndi khou toḡa zwo engedzeaho nga Duvha la Vhafumakadzi. Khamusi ndi divhazwakale i boraho.”

“Ni siriyasi mathina? A i bori!” hu amba Khanyisa.

A bvela phanḁa, “Mudededzi washu vho ri ṅea hoyu mushumo kha kotara yo fhiraho. Na ṅe ndo vha ndi tshi humbula uri i ḡo bora. Fhedzi irini ndi ni vhudze zwe nda zwi guda nga Ḑuvha Ḑa Vhafumakadzi!”

“Ndo thetshelesa!” hu fhindula Lerato.

“Ho vha hu nga vho-1950, musi hu tshi kha q̄i bva u thoma tshiṭalula,” hu thoma Khanyisa.

“Muvhuso wa tshiṭalula wo vha u tshi ṭoḁa uri vhathu vhatswu vhoṭhe vha fare ‘basa,’ kana ID. Muvhuso wa vhukoloni wo vha wo no thoma sisteme ya basa.

Vhathu vhatswu vho vha vha sa tshimbili vho vhofholowa.”

“U bva nga 1912, vhafumakadzi vho vha vho no thoma u gwalabela u tshimbila vho fara dzibasa Afrika Tshipembe.

Nga 1913, tshigwada tsha vhafumakadzi, vho rangwa phanda nga Charlotte Maxeke, vho fhisa basa dzavho phanda ha ofisi dza masipala. Vha lwa na mapholisa!”

“U bva nga muvhuso wa vhukoloni u swika nga muvhuso wa tshiṭalula, zwithu zwo mbo ḡi ṇṇa zwi tshi ya,” hu amba Khanyisa.

“Zwino ni nga kona u amba uri ho itea mini nga ḵa 9 Ṭhangule 1956?” hu amba Lerato musī vha tshi swika ḵaiburari.

“Ni fanela u livhuwa ṇḡivho yanga ya ḡivhazwakale!” hu amba Khanyisa.

Musi vhe laiburari, vha dzula tafulani li re khoneni. Khanyisa a bvela phanda a tshi tou hevhedza.

"Nga vho 1950, milayo ya tshitalula yo vha i tshi khou kondisela vathu hatswu vhutshilo.

Vhutshilo ho vha vhu tshi konda zwiuhulu kha vhafumakadzi vha vathu hatswu. Nahone vha gwalaba!" hu amba Khanyisa, a tshi khou ambela ntha.

“Nga 1956, vhafumakadzi vha Afrika Tshipembe vha dzudzanya matshi muhulwane u lwisanaho na milayo miswa ya dzibasa ye ya vha yo itelwa vhafumakadzi.

Matshi wo dzudzanyelwa u vha nga 1a 9 Tshangule.

Vhafumakadzi vha vhathu hatswu na vhatshena vha bvaho shangoni lothe vho matsha vha ya Pretoria Union Buildings u itela Mugwalabo wa Vhafumakadzi.”

“Lo vha li duvha lavhuḡi! Vhafumakadzi vha ṭoḡaho u vha 20000 vho ḡa u matsha.

Vhe vha ranga phanḡa kha wonoyu mugwalabo ndi Lillian Ngoyi, Sophia Williams, Helen Joseph, Rahima Moosa, na Bertha Gxowa. Muḡwe na muḡwe o vha o dzudzanyea na u ḡiimisela.

Vho isa mabambiri a zwigidi a zwililo muvhusoni. Mabambiri eneo o vha a tshi khou lwisana na milayo ya dzibasa.”

“Ho itea mini nga murahu?” hu vhudzisa Lerato. “Vho ima vha lindela minista muhulwane. Vho ima vho sokou noo lwa mimunithi ya 30, vho lindela.

Vhafumakadzi vha zwigidi zwa fumbili, zwo vha zwo vhifha! Ha ngo da u tangana navho,” hu fhindula Khanyisa.

“Goswi!” hu fhindula Lerato.

“Nga murahu, vhafumakadzi vha thoma u imba,” hu amba Khanyisa.

“Musi vho ima vhothe na u tikedzana, vhafumakadzi vho vhona maanda a maipfi avho, na maanda a u fhumula havho,” hu talutshedza Khanyisa.

“Vha imba vha tshi ri, *‘Wathinta abafazi, Wathint’ imbokodo, Uzakufa!*”

“Na rwa mufumakadzi, zwi fana na musu no rwa tombo, ni do pwaṭukanywa!”

“Matshi wa Vhafumakadzi ndi mugwalabo wa ndeme kha
divhazwakale yashu.

Nga murahu ha demokirasi, la 9 Thangule lo vha holodei ya
lushaka, divha line ra thonifha na u pembelela mishumo ya
vhafumakadzi kha lushaka.

Ri pembelela uri vhafumakadzi vha na pfanelo dzo
engedzeaho zwino u fhira tshifhingani tsho fhiraho,” hu
phetha Khanyisa.

Lerato a ri, "Iyoo, ni fanela u vha no wana A, kha hoyo mushumo!"

"Ee, ndo vha ndo tũtũwedzwa nga vhafumakadzi vhanzhi vha mangadzaho na vha re na maanda kha ðivhazwakale yashu.

Tshivhindi tshavho na zve vha zwi swikelela zwi a tũtũwedza!" hu fhindula Khanyisa. A engedza, "Lerato, nge na inwi ri nga vha vhenevho vhafumakadzi vha tshifhingani tshi ðaho!"

—Mbudziso

1. Ndi ngani vhafumakadzi vho ita mugwalabo nga 1956?
2. Vho gwalaba nga ndila-de?
3. Ndi vhonnyi vharangaphanda vha matshi?
4. Wanani zwo engedzeaho nga ha vhenevha vhafumakadzi.
5. Ndi mishumo ifhio ya vhafumakadzi kha lushaka? Mishumo ya vhanna ndi ifhio? Talutshedzani uri ndi ngani ni tshi humbula nga u ralo.
6. Wanani nga ha vhafumakadzi vhararu vha re na bvumo shangoni. Ndi mini zwine zwa vha ita uri vha vhe na bvumo?
7. Talusani uri ndi ngani hu na maanda arali vhathu vhe na vhuthihi.
8. Ndi khaedu dzifhio dzine vhafumakadzi vha sedzana nadzo Afurika Tshipembe?

—Bugu dza tsielano iyi

- ǀuvha ǀa Vhupfumedzani
- ǀuvha ǀa Mbofholowo
- ǀuvha ǀa Vhufa
- ǀuvha ǀa Pfanelo dza Vhathu
- ǀuvha ǀa Vhafumakadzi
- ǀuvha ǀa Vhashumi
- ǀuvha ǀa Vhaswa

Heyi bugu ya nganea yo itwa na u nwalwa sa
tshipiḡa tsha phurodzhekthe ya
ZenexUlwaziLwethu ya bugu dza u vhala ya 2020.